

Müfessir Fahreddin er-Râzî'nin Meteorolojik Olaylarla İlgili Âyetlere Yaklaşımı*

Abdulkadir Demir

Dr. Öğrencisi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
Ph.D. Student, Ankara University, Institute of Social Sciences
Ankara, Turkey
akademir42@gmail.com
0000-0003-0635-8444

Commentator Fakhr al-Dīn al-Rāzī's Approach to the Verses about Meteorological Events

Abstract

The Qur'ān is a clear and understandable book that was revealed as a guide and a source of true path for humanity. Since its revelation, the most accurate understanding has been the main subject of the interpretation. Many studies have been performed in this field. One of them is the work of Fakhr al-Dīn al-Rāzī titled *Maḥāṭib al-Ghayb*. In this work, al-Rāzī, who has largely provided positive information, observations and experiments, has received many criticisms especially on astronomy. In this study, which we aimed to reveal Rāzī's interpretations of meteorological events, which were first in philosophy and later in astronomy, we aimed to address his comments and today's data and make a brief comparison and we tried to identify conflicting and conflicting points. In doing so, we tried to avoid from detailed discussions.

Meteorological events are the events that we encounter every day and feel it's positive or negative effects. These events, which occur in the atmosphere surrounding our planet, are comprehensible and become more useful with the help of positive sciences such as mathematics, physics and chemistry. Today, meteorology is considered as an independent science and high-tech instruments and methods are used to obtain its data. In this way, more realistic information and data can be obtained. When interpreting the meteorological expressions in the Qur'ān, al-Rāzī included the lexical meaning of the words in the verses and made different preferences from place to place in terms of their literal (*zahiri*) and esoteric (*bātini*) meanings. al-Rāzī, who emphasized oneness of God (*tawhid*), the prophethood (*nubuwwāt*) and judgement day (*ma'ad*) in all the verses in this context, never expressed any opinion about the approval of the Qur'ān by science and did not prefer any determinist understanding that can be summarized as cause and effect relationship. For example, he assessed all the knowledge that were revealed by the scientists of his time or earlier about the occurrence of rain and that expressed the cause and effect relationship, as possible beings in terms of *Kalam*, and stated that all these things are in need of a Creator that is Allah. al-Rāzī has, who discussed whether the rain comes from the sky or from the cloud at length, argued in the interpretation of different verses that sometimes rain came from the sky, and sometimes from the cloud. In the interpretation of some of

* Bu çalışma "Fahreddin er-Râzî'nin Tefsirinde Kevnî Âyetlere Yaklaşımın" başlıklı doktora tezi esas alınarak hazırlanmıştır./This article is extracted from my doctorate dissertation entitled "Exegete Fakhr al-Din al-Rāzī's Approaches to Verses About Meteorology" (Ph.D. Dissertation, Ankara University, Ankara, already ongoing).

İntihal Taraması/Plagiarism Detection: Bu makale intihal taramasından geçirildi/This paper was checked for plagiarism
Geliş/Received: 12 Nisan/April 2019 | **Kabul/Accepted:** 20 Eylül/September 2020 | **Yayın/Published:** 20 Mart/March 2020
Atf/Cite as: Abdulkadir Demir, "Müfessir Fahreddin er-Râzî'nin Meteorolojik Olaylarla İlgili Âyetlere Yaklaşımı = Commentator Fakhr al-Dīn al-Rāzī's Approach to the Verses about Meteorological Events", *Eskiyei* 40 (Mart/March 2020), 283-302. <https://doi.org/10.37697/eskiyei.553198>

Copyright © Anadolu İlahiyat Akademisi/Anatolian Theological Academy, 06050, Ankara, Turkey | www.anilakademi.com
CC BY-NC 4.0 | This paper is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial License

the verses, al-Râzî who had pre-cautionary approach to the fact that every drop of rain came down through an angel, accepted the approach that it was neither more nor less and it is just as much as the needs of the local people, based on the *measure* word mentioned in verses related the occurrence of rain in a certain amount. He also states that there are some signs of rainfall and that this situation can be understood from these signs, but he thinks that will not be certain. al-Râzî, who also thinks of two possibilities regarding the "descending of the mountains that are full of hail" and mentions that both may be possible, consequently stated that he preferred to consider the verse in a literal sense. al-Râzî, who also touched on the subject of cloud as one of the meteorological events, and evaluated its formation, position and movements within the context of the principle of *tawhid* and said that clouds are the beings moving by Allah's command and that only Allah decides where and how long they will stay. Regarding the kinds of clouds, he also discussed two kinds of clouds in the context of the relevant verse and dealt with the subject in the context of fate and wisdom. He also argued the relationship between the cloud and the wind then emphasized the creator's principle of "the measure" in the universe regarding the formation of winds by the movement of clouds and the placement of them within the framework of the principle of *tawhid*. He interpreted the 'rain-bearing clouds' as 'hurricane clouds' or as 'clouds forced by wind to rain'.

al-Râzî, also evaluated the subject of formation and movements of winds and objected to the philosophers' and chaldeans' opinions and emphasized that it was absolutely Allah who provided this formation and movement. By interpreting the available knowledge about the types of winds, he emphasized the benefits of winds, and especially prioritized their being inoculant and contented to convey information and comments on the subject.

He considered lightning, one of the meteorological events perhaps the most interesting one, as a miracle, however he objected to the energy that was said to be in the cloud, saying that it is unlikely, but that such a thing could happen with God's creation. al-Râzî, who also emphasized the lightning as fear and hope, evaluated the subject within the framework of social and regional conditions.

He didn't consider the rumors about thunder as "voices of angels" as highly unlikely by taking into consideration of different interpretations and even the comments of the Sufis. It can be said that al-Râzî tried to come to a conclusion based on the idea that every creature typically glorifies the Creator. Expressing the thunderbolt interestingly, conveyed information about its structure and forms of realization and, consequently handled it at the point of the evidence of *tawhid*.

In this study we discussed al-Râzî's work, which can be considered as one of the first in the field of commentaries. Based on his work, we can say that we did not see the approval of the Qur'an by science, which we frequently encounter in the studies carried out especially in the modern period and which has been widely criticized by some experts. Conversely he included the subject within the framework of *tawhid*, the prophethood (*nubuwwât*) and judgement day (*ma'âd*). When al-Râzî's comments are examined, it will be seen that some knowledge is far from being updated and even contradicts with contemporary scientific knowledge. This should not be regarded as a fault due to lack of data at the time of the author. On the contrary, we are of the opinion that it would be more accurate to address the subject within the framework of developments of positive sciences. As a result, it can be stated that the need to reinterpret the verses and bring further expansions to the guidance of the Qur'an clearly continues to exist.

Keywords

Tafsîr, Fakhr al-Dîn al-Râzî, *Mafâtiḥ al-Ghayb*, Meteorology, Science, Commentary

Müfessir Fahreddin er-Râzî'nin Meteorolojik Olaylarla İlgili Âyetlere Yaklaşımı

Öz

Kur'an, insanlık için bir rehber ve hidayet kaynağı olarak indirilmiş, açık ve anlaşılır bir ilâhî kitaptır. İndirildiğinden bugüne onun en doğru şekilde anlaşılması, tefsir ilminin ana konusunu oluşturur. Bu

alandaki pek çok çalışma yapılmıştır. Bunlardan birisi de Fahreddin er-Râzî'nin *Mefâtihu'l-gayb* adlı eseridir. Bu eserinde döneminin pozitif bilgi, gözlem ve deney verilerine bolca yer veren Râzî, özellikle astronomi konusunda pek çok eleştiri almıştır. Önceleri felsefe, sonra da astronomi bilimi içinde yer alan meteorolojik olaylar hakkındaki yorumlarını ortaya koymayı amaçladığımız bu çalışmamızda Râzî'nin yorumları yanında bugünkü verileri de ele almaya, kısa da olsa bir karşılaştırma yapmaya, uyuşan ve çelişen noktaları belirlemeye çalıştık. Bunları yaparken de ayrıntıya girmemeye dikkat ettik.

Meteorolojik hadiseler her gün karşılaştığımız, yaşadığımız, olumlu ya da olumsuz etkilerini hissettığımız olaylardır. Dünyamızı çevreleyen atmosferde meydana gelen bu olaylar matematik, fizik, kimya gibi pozitif bilimlerin yardımıyla anlaşılır ve daha çok faydalanılır hale gelir. Meteoroloji günümüzde artık bağımsız bir bilim dalı olarak kabul edilmekte ve verilerinin elde edilmesinde yüksek teknoloji ürünü âletler ve yöntemler kullanılmaktadır. Bu sayede gerçeğe daha yakın bilgiler ve veriler elde edilebilmektedir.

Râzî, Kur'an'da yer alan meteorolojik ifadeleri yorumlarken âyetlerde yer alan kelimelerin lügat anlamlarına yer vermiş, zahirî ve batınî anlamları konusunda yer yer farklı tercihlerde bulunmuştur. Bu bağlamdaki bütün âyetlerde tevhit, nübüvvet ve âhiret temalarına vurgu yapan Râzî, hiçbir zaman Kur'an'ı bilime onaylatma yönünde bir görüş beyan etmemiş, sebep sonuç ilişkisi şeklinde özetleyebileceğimiz determinist bir anlayışı da tercih etmemiştir. Örneğin yağmurun oluşması konusunda döneminin veya daha önceki âlimlerin ortaya koydukları ve sebep sonuç ilişkisini ifade eden bütün bilgileri kelâm ilmi açısından mümkün varlıklar olarak değerlendirmiş ve bütün bunların bir yaratana muhtaç olduklarını, onun da Allah olduğunu ifade etmiştir. Yağmurun gökten mi yoksa buluttan mı indiğini uzun uzun tartışan Râzî, farklı âyetlerin yorumunda kimi zaman yağmurun gökten indiğini savunurken kimi zaman da onun buluttan indiğini ifade etmiştir. Bazı âyetlerin yorumunda yağmurun her damlasının bir melek aracılığıyla indiğine dair görüşe ihtiyatlı yaklaşan Râzî, yağmurun belli bir miktarda yağması olayında da ilgili âyette geçen ölçü kelimesinden yola çıkarak bunun ne az ne de çok olduğunu, sadece yöre halkının ihtiyacı kadar olduğu şeklindeki yaklaşımı kabul etmiştir. Yağmurun önceden bilinmesi konusunda da bunun birtakım belirtileri olduğunu, bu durumun bunlardan anlaşılabilirliğini ancak bunun bir kesinlik ifade etmeyeceği kanaatinde olduğunu belirtmektedir. İçinde dolu bulunan dağların indirilmesi konusunda da iki ihtimalli düşünen ve her ikisinin de olabileceğinden bahseden Râzî, sonuç olarak âyetin zahirî manada ele alınmasını tercih etmiştir.

Meteorolojik olaylardan birisi olarak bulut konusuna da değinen Râzî, onun oluşumunu, konumunu ve hareketlerini tevhit ilkesi bağlamında değerlendirmiş ve bulutların Allah'ın emriyle hareket eden varlıklar olduğunu, nerede ne kadar ve ne zaman duracaklarını Allah'ın takdir ettiğini söylemiştir. Bulutların çeşitleri konusunda da yine ilgili âyet bağlamında iki çeşit buluttan söz ederek konuyu kader planında ve hikmet noktasında ele almıştır. Bulut ve rüzgâr arasındaki ilişkiye de değinen Râzî, bulutların hareketlerinde rüzgârların oluşumu konusuna ilgili olarak yaratıcının evrende koyduğu ölçü prensibine vurgu yapmış ve konuyu yine tevhit ilkesi çerçevesinde ele almıştır. Yüklü bulutlar şeklindeki nitelemeyi 'kasırgalı bulutlar' ya da rüzgârların sıkıştırarak yağmur yağdırmakla yüz yüze getirdiği bulutlar şeklinde açıklamıştır.

Rüzgârların oluşumu ve hareketleri konusunu da değerlendiren Râzî gerek felsefecilerin gerekse müneccimlerin konu hakkındaki görüşlerine itiraz ederek bu oluşumu ve hareketi sağlayanın mutlak manada Allah olduğunu vurgulamıştır. Rüzgârların çeşitleri ile ilgili olarak mevcut bilgileri değerlendiren Râzî, rüzgârların faydalarına da değinmiş ve özellikle aşılacağı olmalarını öncelemiş ve konu hakkındaki bilgi ve yorumları aktarmakla yetinmiştir.

Râzî, meteorolojik olaylardan biri, belki de en ilginç olan şimşegi bir mucize olarak değerlendirmiş ancak onda olduğu söylenen enerjiye itiraz ederek bunun uzak bir ihtimal olduğunu ancak Allah'ın yaratmasıyla böyle bir şeyin meydana gelebileceğini ifade etmiştir. Şimşegin korku ve ümit oluşuna da değinen Râzî, konuyu sosyal ve bölgesel şartlar çerçevesinde değerlendirmiştir.

Gök gürlemesi hakkında yapılan, 'meleklerin sesi' şeklindeki rivayetleri uzak bir ihtimal olarak görmeyen Râzî, konu hakkındaki farklı yorumlara yer vermiş, hatta sūflilerin yorumlarını dahi değerlendirmeye almıştır. Burada, Râzî'nin her yaratılmış varlığın kendine has bir şekilde yaratıcıyı tespih ettiği düşüncesinden hareketle bir sonuca ulaşmaya çalıştığından söz edilebilir. Yıldırım konusunu enteresan olarak ifade eden Râzî, onun yapısı ve gerçekleşme şekilleri hakkındaki bilgileri aktarmış ve neticede olayı tevhit delilleri noktasında ele almıştır.

İlmî tefsir alanında ilklerden sayılabilecek Râzî'nin eseri ile ilgili olarak yaptığımız bu çalışmada özellikle modern dönemde yapılan çalışmalarda sıkça gördüğümüz ve bazı uzmanlarca çokça eleştirilen Kur'an'ın bilime onaylatılması durumunu görmediğimizi, onun konulara tevhit, nübüvvet ve âhiret ekseninde yer verdiğini söyleyebiliriz. Râzî'nin bu konular hakkındaki yorumları incelendiğinde bazı bilgilerin güncellikten çok uzak olduğu hatta günümüzde ulaşılan bilimsel verilerle çeliştiği görülecektir. Bize göre bu durum müellifin zamanındaki verilerin yetersizliğinden kaynaklanmaktadır ve bir hata olarak değerlendirilmemesi gerekir. Aksine, konunun pozitif bilimlerdeki gelişmelerin doğallığı çerçevesinde ele alınmasının daha doğru olacağı söylenebilir. Sonuç olarak, ilmî tefsir alanına giren âyetlerin yeniden yorumlanması ve Kur'an'ın hidayet rehberi oluşuna bu açıdan yeni açılımlar getirilmesi, bir ihtiyaç olarak varlığını sürdürmektedir.

Anahtar Kelimeler

Tefsir, Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, Meteoroloji, Bilim, Yorum

Giriş

Kur'an, insanlık için bir rehber ve hidayet kaynağı olarak indirilmiş, açık ve anlaşılır bir kitaptır. Her dönemde bu kitabın anlaşılabilirliği ve hidayet oluşu konusunda çalışmalar yapılmıştır. Dirayet tefsirinde öncü müfessirlerden kabul edilen Fahreddin er-Râzî (öl. 606/1210) bu çalışmaları yapanlardan birisidir. Râzî aynı zamanda ilmî tefsir sahasında da ilklerden sayılır. Biz bu makalemizde Râzî'nin, tefsirinde ele aldığı meteorolojik olaylarla ilgili âyetlere yaklaşımlarını ve bunların günümüz bilimsel verileri açısından değerlendirmesini ortaya koymaya çalışacağız. Çalışmamızda bilimsel verilere sadece konuyla alakaları açısından yer verilecek olup ayrıntıya girilmeyecektir. Farklılıklar olması durumunda kısaca değinilecektir.

Râzî, tefsirini telif ederken tefsirin temel ilkeleri yanında yaşadığı çağda ve daha önce-sinde elde edilmiş ve kabul görmüş olan bilimsel verilere de eserinde yer vermiştir. Ancak bunların çoğunu "felsefecilerin ve tabiatçıların görüşleri" olarak değerlendirmiş ve bunların akabinde itirazlarını ortaya koymuştur. O, Kur'an'da yer alan bilimsel olaylarla ilişkili olarak değerlendirilen âyetlere hikmet penceresinden bakmış ve bunları tevhidin delilleri olmaları noktasında ele almıştır. Bu açıdan bakıldığında günümüz bilimsel tefsir anlayışı ile Râzî'nin eserinde yer verdiği bilimsel açıklamalar arasında gaye açısından bir benzerlik bulmakta zorlanılacağı açıktır. Şimdi konumuza daha yakından ve örnekler üzerinde bakmaya çalışalım. Öncelikle meteorolojinin dünü ve bugünü hakkında kısaca bilgi vermeye çalışalım.

1. Meteorolojinin Dünü ve Bugünü

Meteoroloji, dünyamızı çevreleyen atmosferi ve atmosferde meydana gelen değişiklikleri matematik, fizik, kimya gibi pozitif bilimlerin esaslarına dayanarak inceleyen bilim dalıdır.¹ Adını Yunancada gökyüzünde olan olaylar anlamına gelen meteoron kelimesinden

¹ Sıtkı Kağan Ertaş, *Meteoroloji Ders Kitabı* (Ankara: DHMİ Genel Müdürlüğü, Seyrüsefer Dairesi Başkanlığı, Hava Trafik Müdürlüğü, 2018), 1.

almıştır. Yağmur, kar, rüzgâr, bulut, şimşek, yıldırım gibi hususlar bu bilim dalının konuları arasındadır. MÖ 340 yılında *Meteoroloqica* adlı eserini yazan Aristo, bu bilimin babası kabul edilmektedir. Önceleri felsefenin daha sonra da astronominin bir dalı şeklinde değerlendirilen meteoroloji günümüzde bağımsız bir bilim dalı olarak ele alınmaktadır. İlk zamanlarda çıplak gözle ve çok basit aletlerle yapılan gözlemlerle veriler elde edilirken özellikle yirminci yüzyılda ve İkinci Dünya Savaşından bu yana, atmosfer ve gözlem konularında birçok yeni teknik ve aletler geliştirilmiştir. Böylece bilim insanları, temel hava sistemleri ve diğer meteorolojik olaylarla ilgili radarlar ve yüksek kapasiteli uçaklar ile uydu sistemlerini kullanarak konuyla ilgili tespit ve tahminlerde bulunmuşlardır. Ayrıca sayısal hava tahmin modellerini geliştirerek, atmosferik işlemleri yüksek teknoloji ürünü bilgisayarlarda çalıştırarak atmosferin genel sirkülasyonunu ve davranışlarını analiz ederek her ölçekte yağış bilgilerini elde etmeyi başarmışlardır. En eski bilim dallarından biri olan meteoroloji, artık günümüzde olgunlaşmıştır. Pek çok alanda olduğu gibi meteoroloji alanında da teknolojinin tüm imkânlarını kullanarak gerçeğe daha yakın bilgiler ve veriler elde edilebilmektedir.”²

Çalışmamızda meteorolojik olaylarla ilgili olarak Kur’an’da ver alan âyetlere Râzî’nin yaklaşımlarını ortaya koymaya çalışacağız. Ancak burada su husus hep göz önünde bulundurulmalıdır. Râzî’nin yaşadığı dönemde meteorolojik olaylarla ilgili gözlem ve tespitler çıplak gözle ve çok basit aletlerle yapıyordu. Ancak bu devirden yaklaşık altı yüz yıl sonra meteorolojide teknoloji kullanılmaya başlanmış ve atmosferdeki olaylar hakkında daha doğru bilgi edinme imkânı doğmuştur. Dolayısıyla Râzî’nin görüşlerini değerlendirirken bu husus dikkatlerden kaçmamalıdır.

2. Kur’an’da Yer Alan Meteorolojik İfadeler ve Râzî’nin Yaklaşımları

2.1. Yağmur ve Mahiyeti

Yağmur rahmettir, berekettir, candır, hayattır, rızıktır ve yağmur, belli bir ölçüye göre yağar.³ Kur’an-ı Kerim’in bize bu şekilde tarif ettiği yağmur, gerçekten de son derece önemlidir. Yeryüzündeki tüm canlılar hayatlarını sürdürebilmek için suya, dolayısıyla da yağmura ihtiyaç duyarlar. Bitkilerin, meyvelerin, sebzelerin yetişmesi, gelişmesi ve olgunlaşması için yağmura ihtiyaç vardır.⁴

Kur’an’da yağmur anlamında kullanılan farklı kelimeler mevcuttur. Doğrudan yağmur anlamında kullanılan kelimelerin sayısı yirmiden fazladır. Bazıları da rahmet, rızık gibi deyişmeceli olarak yağmur anlamında kullanılmışlardır.⁵ Yağmurun oluşması da yağması da yağdıktan sonra hayat vermesi de hatta kimi zaman azap olması da hep fizik, kimya ve biyoloji ilkeleri ile yakından alakalıdır. O rahmet olup can verdiği gibi azap olup can da alabilir. Nitekim Nuh (as) kavminin tufanla helak edilmesi buna en çarpıcı örnektir.⁶

² Selman Uslu, “Meteoroloji İlminin Doğuşu ve Tarihsel Gelişimi”, *İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi* 19/2 (1968), 123-136.

³ ez-Zuhruf 43/11.

⁴ Fâtır 35/27.

⁵ Daha geniş bilgi için bk. M. Fuad Abdülbaki, “ma”, “vbl”, “mtr”, “mdr”, “skl”, “ğys”, “syb”, “vdk”, “el-Mu’cemü’l-Müfehres li Elfazi’l-Kur’ani’l-Kerim” (İstanbul: El-Mektebetü’l-İslami, 1982), 684, 741, 668, 256, 159, 507, 416, 747.

⁶ el-Ankebût 29/14-15, Hûd 11/25-41.

“Yağmurun oluşması sırasında yeryüzünde ve atmosferde yaşananlar ile yağması ve yağdıktan sonra yeryüzünde oluşturduğu etkileşim de oldukça ilginçtir. Sıcaklık ve soğuklukla, rüzgârla ve bulutla yakından ilişkisi olan yağmur, aynı zamanda belli bir ölçüye göre yeryüzüne inmekte ve dağılmaktadır. Binlerce metre uzaktan gelen yağmur, çok hızlı ve sert olarak inmesi gerekirken, adeta fizik kurallarını alt üst ederek oldukça yumuşak bir şekilde inmek suretiyle kendisine muhtaç olan varlıklara hayat vermeye devam etmektedir.”⁷ Diğer taraftan Kur'an-ı Kerim'de yağmurun ölmüş topraklara hayat vermesi, öldükten sonra yeniden diriltilmeye örnek olarak gösterilmektedir.⁸

Yağmurun oluşumu günümüz bilimsel verileri ışığında şöyle açıklanmaktadır: “Güneş ısıyı, denizlerdeki ve karadaki suları buharlaştırır. Su buharı iki üç km yukarıda ince bulutlar oluşturur. Rüzgâr bulutları bir araya getirir. Atmosferdeki mikroskobik toz zerrecikleri yoğunlaşma çekirdeği görevini yüklenerek su buharını yoğunlaştırır. Yoğunlaşan su buharı gelişerek yağmur damlacıklarını oluşturur. Yağmur damlaları genel yer çekimi kanununun aksine, sabit bir hızla yeryüzüne inerler.”⁹

Râzî, yağmurun oluşması konusunda Nûr 24/43. âyetin tefsirinde ‘...Allah birtakım bulutları (çıkarpı) sürüyor...’ cümlesinin anlamı hakkında iki ihtimalden bahsetmektedir. Bunlardan birisi Allah'ın *onu azar azar meydana getirmesi, ikincisi ise onun bir defada yaratılmış olması* şeklindedir. Birinci ihtimale göre, bulut sonradan ve kendiliğinden meydana gelmiştir daha sonra da Allah onun parçalarını bir araya getirmiştir. İkinci ihtimale göre ise bulutun meydana gelmesini sağlayan sıfatlar Allah tarafından yaratılmıştır. Âyetin devamında yer alan “...sonra aralarında bir imtizaç meydana getirir...” ifadesinin de, bunu anlattığı açıkça belirtilmektedir. Allah bulutların *rûkâm* haline gelmesinden de bahsetmiştir. Bunun anlamı onları üst üste koymak, istiflemektir. Bulutun çok su taşıması onun bu durumuyla ifade edilmiştir.¹⁰ Bütün bunları Allah'ın mülkünün, gücünün ve kuvvetinin delillerinden sayan Râzî, bu açıklamadan sonra tabiatçı düşünceye sahip bilim insanlarının görüşlerinden bahsetmiştir. Burada özetle yağmurun oluşması için yerden yükselen buhardan ve bunun miktarından, atmosferin üst katmanlarındaki soğuk hava tabakasından ve soğukluğun şiddetinden, dolayısıyla oluşacak bulutun yağmur bulutu olup olmamasından, ya da yağmur, dolu, çığ veya kar şekline dönüşmesinden, rüzgârlarla bulutlar arasındaki ilişkiden söz etmiştir. Râzî, daha sonra bu fikirlere cevap olarak şunları söylemiştir. “Biz, maddenin sonradan yaratılmış olduğunu delillendirdikten ve sonuçta Allah'ın, maddeleri yoktan yaratan, hür ve irade sahibi bir kudret olduğu sonucuna vardığımızda Allah'ın o bulutların parçalarını tek seferde yaratabilmesi ihtimali sebebiyle sizin ileri sürdüğünüz şeyi kabul etmemiz mümkün olmaz. Maddeler yapıları bakımından ittifakla mümkün diye adlandırılan varlıklardır. Onların mutlaka bir var edeninin ve onların inmesi-çıkması, yoğun ya da latif olması, soğuk ya da sıcak olması gibi sıfatlarını yaratanının olması gerekir. Burada söz konusu edilen sıfatları ve sebepleri yaratan Allah'tır. Dolayısıyla bulutları yavaş yavaş sürenin de Allah olduğu anlaşılmış olur. Böylece bütün bu takdirleri ve

⁷ Haluk Nurbaki, *Kur'an-ı Kerim'den Âyetler* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1984), 1/51.

⁸ ez-Zuhruf 43/ 11, el-Hicr 15/21.

⁹ Cüneyt Güler, “Su Döngüsü”, *Bilim ve Ütopya Dergisi* 205 (Temmuz 2011), 75-76.

¹⁰ Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, thk. İbrahim Şemsüddin, Ahmet Şemsüddin (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2013), 24:13.

ihtimalleri göz önüne aldığımızda söz konusu edilen bu şeylerle Allah'ın hikmet ve kudretine dair yapılacak olan delillendirmenin çok açık ve net olduğu ortaya çıkmış olur.”¹¹

Râzî, yağmurun oluşumuyla ilgili olarak el-Bakara 2/19. âyetin açıklamasında “yağmur rutubetli buharların yeryüzünden gökyüzüne yükselip orada soğuk hava ile buluşması ve tekrar yeryüzüne inmesi ile gerçekleşir” şeklindeki düşünceye karşı çıkmıştır.¹² Buna karşılık olarak da Allah'ın burada yağmurun semadan indiğini açıklamak suretiyle bu görüşü yanlış bulduğunu savunmuş” ve bunu delillendirmek için “... gökten tertemiz su indirdik.”¹³ ve “Görmez misin ki Allah bir takım bulutları (çıkartıp) sürüyor; sonra onları bir araya getirip üst üste yığıyor. İşte görüyorsun ki bunlar arasından yağmur çıkıyor. ...”¹⁴ âyetlerini söz konusu etmiştir.¹⁵

Râzî, En'am 6/99. âyette “fazla miktarda buharın toprağın içinde bir araya gelmesi ve oradan da havaya yükselmesi neticesinde bir araya gelen bulutların damla damla su akıtmaya başlaması” şeklinde tanımlanan yağmurun yağması görüşüne itiraz bağlamında Cübbaî'nin (öl. 303/916) düşüncelerini ve buna dair delillerini ortaya koymuştur. Sonra da âyetin zahirine bağlı kalmanın doğruluğu üzerinde durmuştur.¹⁶

Bu konunun değerlendirmesi noktasında eseri tercüme eden heyet yağmurun buluttan değil de gökten indiği şeklindeki açıklamanın da aslında doğru olarak kabul edilmesi gerektiğini, çünkü buharlaşma sebebiyle de olsa yağmurun gökten indirildiği görüşünü ifade etmişlerdir.¹⁷

2.1.1.Yağmurun Yağması, Bulut ve Gök İlişkisi

Yağmurun yağması ile ilgili olarak genel kanaat; oluşan sıcaklık neticesinde yeryüzündeki suyun buharlaşarak, atmosferin belli bir tabakasında soğuk hava katmanıyla karşılaşması neticesinde yoğunlaşan buharın, bulutlar aracılığıyla yağmur olarak yeryüzüne inmesi şeklindedir. Ancak Râzî'nin tefsirinde bu konuda yağmurun buluttan mı yoksa gökten mi yağdığının tartışıldığına şahit olmaktayız.

İlk olarak “Yahut (onların durumu), gökten sağanak halinde boşanan, ...” (el-Bakara 2/19) âyetinin yorumunda Râzî, yağmurun gökten indiğinin açıkça bilinmesine rağmen Allah'ın *gök* kelimesini kullanmasından maksat ne olabilir sorusuna cevap verirken; “...eğer Allah *gök* kelimesini kullanmayıp da ‘... kendisinde karanlıklar bulunan bir sağanak yağmur gibi...’ deseydi o zaman yağmurun gökyüzününün bir kısmından inmesi durumu söz konusu olurdu. Ama ifadeye gökten kelimesi eklenince mana, yağmurun gökyüzününün tamamını kaplayan bir yağmur olduğu şeklinde gerçekleşir. Sayyib kelimesinin gramer yapısı gereği de bu kelimeyle Allah'ın, yağmurun bütün göğü kapladığını açıklayarak durumu netliğe kavuşturmuştur.”¹⁸

¹¹ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 24/14.

¹² Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 2/72.

¹³ Furkân 25/48.

¹⁴ Nûr 24/43.

¹⁵ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 2/72.

¹⁶ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 13/86.

¹⁷ Bk. Fahreddin er-Râzî, *Tefsir-i Kebir, Büyük Kur'an Tefsiri*, trc. L. Cebeci, S. Kılıç, C. S. Doğru (İstanbul: Huzur Yayınevi, 2013), 2/67

¹⁸ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 2/72.

İkinci olarak Bakara 2/22. âyetin yorumunda da benzer düşünceden hareketle *sema* kelimesinin anlamından yola çıkarak, “yüksekte olduğu için gökyüzüne *sema* denmiştir, bu sebeple de yağmur gökten yağar denildiğini ifade etmiştir.”¹⁹ Daha sonra da “Allah yağmurunu gökten indirdiğini” haber vermektedir, biz ise yağmurun buluttan indiğini bildiğimize göre onun önce semadan buluta, oradan da yere indiğini söyleyebiliriz” diyerek konuya farklı bir yorum getirmeye çalışmıştır.”²⁰

Üçüncü olarak, En'am 6/99. âyette yer alan ‘O gökten su indirendir...’ ifadesinin zahiri anlamı, yağmurun gökten inmiş olmasını gerektirir”²¹ dedikten ve âlimlerin ihtilaflarından bahsettikten sonra Ebû Ali el-Cübbâî'nin “nassın zahiri manasına engel bir durum bulunmadıkça te'vile ihtiyaç olmadığı” yolundaki görüşüne yer vermiştir.”²²

Dördüncü örnekte, İbrâhîm 14/32. âyetin ‘Allah... Gökten su indirdi...’ ifadesiyle ilgili olarak Râzî âyetteki *gök* kelimesinden bulut manasının kast edildiğini, dolayısıyla yağmurun gökten değil buluttan indiği şeklindeki açıklamaya “insan yüksek bir dağın tepesinde durduğunda bulutları kendisinden daha aşağıda görür. O dağdan indiğinde de o buluttan üzerine yağmur yağdığına şahit olur”²³ örneğini vererek yağmurun buluttan indiği konusunda güçlü bir örnek vermiş olmaktadır.

Beşinci olarak, Hicr 15/22. âyetinin yorumunda yaratıcı fikrini kabul etmeyen felsefecilerin düşüncelerinin aksine hür ve irade sahibi bir yaratıcının o yağmurunu kullarına bir lütuf olarak bulutlardan yeryüzüne indirdiğini belirtmiştir.”²⁴

Altıncı örnek, Mü'minun 23/18. âyetin tefsirinde *sema* kelimesinin izahı ve yağmurun oluşumu ile ilgilidir. Burada da yukarıdaki fikirlerini tekrarladıktan sonra Allah'ın kudretinin delilleri bağlamında “bütün bu açıklamaları ancak, hür ve irade sahibi bir yaratıcının olmadığını ileri sürenler yaparlar. O'nu inkâr edenlerin bunların hiçbirine ihtiyaçları yoktur” diyerek konuyu farklı bir noktaya taşımıştır.”²⁵

Kendi ifadelerinden de anlaşılacağı gibi Râzî, yağmurun oluşumu ve yağmasının anlatıldığı âyetlere farklı bir yaklaşım getirmiştir. Konuyu tartışması sırasında zaman zaman çelişki sayılabilecek bazı durumlarla karşılaşılrsa da o, âyetlerin zahiri manalarının, yağmurun doğrudan gökten indirildiğini anlatmasına rağmen buluttan indiğini ısrarla söylemektedir. Yağmurun oluşması noktasında da suyun buharlaşması ve yükseklerde soğuk hava tabakasıyla karşılaşarak tekrar yeryüzüne yağmur şeklinde inmesini değerlendirirken, olayı sebep-sonuç ilişkisi dışında tamamıyla Allah'ın takdiri şeklinde anlamıştır. Burada Râzî'nin yaşadığı dönemdeki meteorolojik bilgilerin seviyesi hakkında bilgi sahibi olmak da mümkün görünmektedir. Çünkü su buharının atmosferin yüksek katmanlarında soğuk hava ile karşılaşması sonucunda tekrar yağmur, kar, çığ veya dolu olarak yeryüzüne inmesi olayının bilindiği anlaşılmaktadır. Ancak Râzî'nin bu konuda kelamcı yönünün ağır bastığı ve külli ya da dogmatik bir determinist²⁶ yaklaşımdan uzak durmaya çalıştığını söyleyebiliriz.

¹⁹ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 2/102.

²⁰ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 2/102.

²¹ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 13/86.

²² Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 13/86.

²³ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 19/100.

²⁴ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 19/140.

²⁵ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 23/78.

²⁶ Süleyman Hayri Bolay, *Felsefi Doktrinler Sözlüğü* (İstanbul: Ötüken Yayınları, 1981), 61-63.

2.1.2. Yağmur Melekleri

En'am 6/99. âyette yer alan "O gökten su indirendir..." ifadesinin "zahiri manada alınması gerektiğini bu sebeple yağmurun gökten bulutlara oradan da yeryüzüne indiğini söyleyen Râzî, Vâhidî'nin (öl. 468/1076) *el-Basit* adlı tefsirinden İbn Abbas'a (öl. 68/687-88) ait bir rivayete yer vererek âyetteki su kelimesinden maksadın yağmur olduğunu ve yağmurun her damlasıyla beraber yeryüzüne bir melek indiğini söylemektedir. Ancak bu rivayetteki melek kelimesini tabiatçı görüşe sahip felsefecilerin anladığı gibi yağmurun aşağıya inmesindeki tabii durum şeklinde anladığını ifade ederek, her yağmur damlasıyla beraber inen bir melek olduğunu söylemenin zor olduğunu belirtir."²⁷ Burada felsefecilerin ifadesinden o dönemde yer çekim kanunu gibi maddeler arasında bir etkileşimin bilindiği kanaati ortaya konulabilir.

2.1.3. Yağmurun Miktarı

Hicr sûresindeki²⁸ '... malum bir miktar ...' ifadesiyle ilgili olarak İbn Abbas'ın rivayetine yer veren Râzî, Allah'ın burada malum bir miktar ifadesi ile *yetecek miktar* anlamını kastettiğini söylemektedir. Hakem'in (öl. 50/670-?) görüşü olarak ifade ettiği "Hiçbir yılın yağmuru, diğerinden farklı değildir. Fakat yağmur miktarı yörelere göre değişiklik gösterir... Allah onu istediği yere, istediği miktarda ve istediği kimselere yağdırır"²⁹ düşüncesine yapılabilecek bir itirazdan bahsederek şunu ifade etmektedir: "Âyetin lafzı, bu anlama işaret etmez, çünkü bu âyetten maksat, Allah'ın yağmuru bütün yıllar aynı miktarda indirmesi değildir. Âyeti bu manaya kabul etmek delilsiz bir zorlama olacaktır."³⁰ Râzî, burada hem itiraza cevap, hem de konuya açıklık getirme bağlamında biraz da kelâmî manada varlıkların mümkün oluşlarından, Allah'ın gücünün sonsuz olmasına karşılık var ettiklerinin sınırlı olması gerektiğinden söz etmekte ve "...Biz onları malum bir miktar dışında indirmeyiz." ifadesinin de o sonsuz şeylerden varlık âlemine girenlerin sınırlı olduğuna işaret ettiğini söylemektedir.³¹ Râzî, aynı konuyla ilgili olarak Zuhruf sûresinde³² yer alan 'Gökten bir ölçü ile su indirmiştir...' ifadesindeki *ölçü* kelimesinin anlamını, 'ne fazla ne de eksik, bölge halkının ihtiyacı kadar gökten iner' şeklinde kabul etmekte ve bu ifadenin, Nuh'un kavmine ölçüsüz bir şekilde indirilip, onları boğması anlamında olmadığını aksine, sizin ve hayvanlarınızın geçimini sağlamaya yetecek kadar indirmiştir demek olduğunu ifade etmektedir.³³ Bu bilgilerden yola çıkarak Râzî'nin yaşadığı dönemde yağmurun her yıl aynı miktarda yağdığı bilgisinin mevcut olduğu kanaatine ulaşılabilir. Su döngüsüyle ilgili olarak günümüzde yapılan araştırmalarda yıllık yağmur miktarının aynı olup olmaması konusu üzerinde uzlaşmış bir bilgi olmasa da dünyadaki su miktarının milyonlarca yıldır aynı olduğuna dair bilimsel veriler mevcuttur.³⁴

²⁷ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 13/87.

²⁸ Hicr, 15/21.

²⁹ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 19/138.

³⁰ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 19/138.

³¹ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 19/138-139.

³² Zuhruf, 43/11.

³³ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 27/169.

³⁴ Güler, *Su Döngüsü*, 75.

2.1.4. Gökten İnen Su

Nahl 16/10. âyetin tefsirinde Râzî, “gökten inen sudan maksadın yağmur olduğunu”³⁵ ve “yağmurun iki çeşidi bulunduğunu, birisinin Allah’ın hem bizim hem de diğer canlılar için gönderdiği içme suyu, diğerinin de yer altında biriken sular olduğunu” ifade etmektedir.³⁶ Daha sonra da “yaratılmışların içeceği suyun sadece yağmur suyu mu yoksa bazen yağmurdan bazen de yerin derinliklerinde bulunan kaynaklarda oluşan su mu olduğunu” tartışmaktadır.³⁷ Yer altındaki tatlı su kaynaklarının, orada biriken yağmur sularından olmasının imkânsız olmadığını söyleyen Râzî, Mü’min 40/18. âyetteki “Gökten de yetecek kadar su indirdik ve onu yerin (altında) yerleştirdik.” ifadesini de delil getirerek fikrini desteklemektedir.³⁸ Âyetle ilgili olarak bunun tatlı sular dışındaki sular hakkında söz konusu olması da imkânsız değildir diyen Râzî, denizin suyu da yağmur suları türünden sayılabilir ifadesiyle konuyu pekiştirmektedir.³⁹

2.1.5. Yağmurun Önceden Bilinmesinin İmkânı

Râzî, Rûm 30/49 da yer alan ‘Oysa onlar, daha önce, üzerlerine yağmur yağdırılmasından iyice ümitlerini kesmişlerdi.’ ifadesinin yorumunda “daha önce” ifadesinin yağmurdan önce, yani rüzgârların çıkmasından ve bulutların yayılmasından önce şeklinde anlamak gerektiğini⁴⁰ söylemiştir. “Çünkü yağmur işareti verildikten sonra yani bulut ortaya çıkmaya ve rüzgâr esmeye başlayınca işin uzmanı o rüzgârın ve bulutun peşinden yağmurun gelip gelmeyeceğini anlar.”⁴¹ “Her yağmurdan önce rüzgâr olmayabilir” şeklinde ortaya atılabilecek bir itiraza “Burada mutlaka böyle olur denmemektedir. Ancak biz hissetmesek bile yağmurdan önce bir rüzgârın olması ihtimal dâhilindedir”⁴² şeklinde cevap vermektedir.

2.1.6. İçinde Dolu Bulunan Dağların İndirilmesi

Nur 24/43. âyette ‘... O, gökten, içinde dolu bulunan bazı dağlar indiriyor...’ ifadesiyle ilgili olarak Râzî bu konuda iki görüşten söz edildiğini, birincisinde gökyüzünde Allah’ın doludan yarattığı dağlar olduğundan ve o dağlardan dilediği kadarını indirdiğinden, ikincisinde de âyetteki gökten maksadın insanların üstlerinde bulunan bulut olduğunun ve yüksekliğinden dolayı böyle ifade edildiğinin altını çizmektedir. Âlimlerin âyetteki *bered* kelimesinin, Allah’ın bulutta oluşturduğu donmuş su anlamında olduğu, daha sonra onu yere yağmur şeklinde indirdiği kanaatini dile getiren Râzî, Allah’ın suyu bulutta yaratıp, sonra da onu dolu olarak indirmesinin yanında semada, doludan oluşmuş dağın bulunmasının da mümkün olabileceğini ifade etmiştir. Râzî, her iki durumda da, Allah’ın kudreti söz konusu olacağından, âyetin zahiri manasını terk etmenin bir anlamının olmadığını vurgulamıştır.⁴³

³⁵ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 19/185.

³⁶ Bk. Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 19/185.

³⁷ Bk. Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 19/186.

³⁸ Bk. Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 19/186.

³⁹ Bk. Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 19/186.

⁴⁰ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 25/117.

⁴¹ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 25/117.

⁴² Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 14/115.

⁴³ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 24/14.

Râzî, yağmurun oluşumu ve yağmasıyla ilgili olarak, bilinenin aksine o günkü bilimsel verilere itimat etmek ve onları âyetlerin yorumunda kullanmak yerine âyetlerin zahiri manalarını tercih etmiştir. Olayların meydana gelişinde tevhidi delilleri göz önünde bulundurarak sebep-sonuç ilişkisi yerine, mutlak yaratıcı ve kudret sahibi Allah tarafından olayların yaratıldığını ifade etmiştir.

2.2. Bulut Nedir?

Klimatoloji bilimi bulutu şöyle tanımlamaktadır: “Serbest atmosferde su, buz veya her ikisine ait çekirdeklerin görülebilen topluluğuna bulut denir.”⁴⁴ Diğer taraftan yeryüzünde buharlaşan suyun yükselip soğumasından sonra bulutları oluşturduğu da ifade edilmiştir.⁴⁵

Kur’an’da on altı yerde tekrarlanan⁴⁶ *bulut* kelimesi, genel olarak yağmurun ve rahmetin vesilesi olarak anlatılırken bazen de azabın habercisi olarak anlatılmıştır. Oysa insan-anoğlu belki de her gün yaşadığı bu olayın çok da farkında olmamıştır.

Râzî, Bakara 2/164. âyetin tefsirinde bir yaratıcının varlığını gösteren delillerin se-kizincisi olarak bulutlardan bahsetmiş ve bulutun, havada süürüklenmesinden dolayı “es-sehab” diye adlandırıldığını söylemiştir.⁴⁷ Aynı âyette bulutun Allah’ın emrinde olarak yaratılmışların hizmetine sunulmasından söz eden Râzî, bunu üç maddeyle açıklamıştır. İlkinde; suyun yapı olarak aşağıya inmesini gerektiren bir ağırlığa sahip olduğunu, hava boşluğunda durmasının onun bu yapısına uymayan bir durumu ifade ettiğini, bu nedenle onu, buna zorlayan birisinin olması gerektiğini ifade eden Râzî, işte bu yüzden Allah’ın, onu ‘*musahhar*’ diye isimlendirdiğine değinmiştir.⁴⁸

Râzî, ikinci olarak, eğer bulut sürekli aynı yerde dursaydı, güneşin ışıklarını engelleyeceği, yağmuru ve nemi artıracığı için, büyük zarar vereceğinden, hiç bulut olmayıp yağmur da yağmasaydı, bu durum da kıtlığa, bitkilerin ve ekinlerin bitmemesine yol açacağından bu nedenle onun faydalı olması için belli bir ölçüde tutulması gerektiğinden söz etmiştir. Böylece, Allah ihtiyaç durumunda getirip, ihtiyaç kalmayınca götürdüğü için o, Allah’ın emrinde yaratılmışların hizmetine verilmiş gibidir diyen Râzî, bulutun *musahhar* oluşuna yorum getirmiştir.⁴⁹

Üçüncü olarak, bulutun belirli bir yerde durmadığından aksine Allah’ın, rüzgârların hareketiyle onu dilediği yere gönderdiğinden söz eden Râzî, bunun da bir çeşit emre amade kılmak anlamında olduğunu ifade etmiştir.⁵⁰

Râzî, yine olayı tevhit ilkesi bağlamında değerlendirerek bulutların Allah’ın emriyle hareket eden varlıklar olduğunu, nerede, ne zaman, ne kadar bulunacaklarını da Allah’ın takdir ettiğini belirtmekle yetinmiştir.

⁴⁴ Gültekin Yalçın vd., *Klimatoloji* (Ankara: Çevre ve Orman Bakanlığı DMİ Genel Müdürlüğü Yayınları, 2005), 1/104.

⁴⁵ Yılmaz Muslu, *Yaşayan Gezegen* (İstanbul: Yeni Asya Yayınları, 1979), 30-31.

⁴⁶ Mahmut Çanga, *Kur’an-ı Kerim Lugatı* (İstanbul: Timaş Yayınları, 1991), ilgili maddeler.

⁴⁷ Râzî, *Mefâtihu’l-gayb*, 4/182.

⁴⁸ Râzî, *Mefâtihu’l-gayb*, 4/182.

⁴⁹ Râzî, *Mefâtihu’l-gayb*, 4/182.

⁵⁰ Râzî, *Mefâtihu’l-gayb*, 4/182.

2.2.1. Yağmur Bulutları ve Çeşitleri

Modern bilime göre bulutlar, su buharı içeren havanın, basıncı düşük seviyelere kadar yükselmesi sonucu genişleyip soğuması ve su buharının yoğunlaşarak, çapları milimetrenin ellide biri kadar olan, ufak su damlacıkları veya buz kristalleri haline dönüşmesi ile meydana gelirler.⁵¹

Bulutun oluşumuyla ilgili olarak Ra'd 13/12. âyette *yağmur dolu (ağır) bulutları meydana getirenin Allah olduğu* ifade edilmektedir. Râzî, bu âyetin tefsirinde önce ağır bulutlar ifadesine, bulutların ağır olmaları taşımakta oldukları sudandır⁵² diyerek açıklık getirmekte ve bulutların ya hava boşluğunda oluştukları ya da yerden semaya yükseldikleri ihtimallerini değerlendirerek şöyle demektedir. “Bu, Allah'ın kudret ve hikmetinin göstergelerindedir. Çünkü buluttaki sıvı parçalarının ya hava boşluğunda oluştukları ya da yeryüzünden yükseldikleri söylenebilir. Birincisinin, ulaşmak istediği sonuç olduğunu çünkü bunun hikmet ve kudret sahibi bir yaratıcının yaratması ile olması gerektiğini gösterdiğini, ikincisinin ise yanlış olduğunu söyleyen Râzî, yağmurların çeşit çeşit oluşlarının mutlaka hür ve irade sahibi bir yaratıcının belirlemesi ile olduğunu gösterdiğini ifade ederek tecrübelerin de duâ ve yalvarmanın yağmurun yağmasında büyük bir etkisinin olduğunu gösterdiğini, buradan da yağmurun yağmasında asıl etken olanın, tabiat ve onun özelliğinin değil, hür ve irade sahibi bir yaratıcının güç ve kuvveti olduğunu anladığını dile getirmektedir.⁵³

Bulutların sınıflandırılması konusunda klimatoloji bilimi onların oluşumu, görünümü, şekli ve yüksekliği gibi değişik ölçütler kullanıldığını, en genel anlamı ile bulutların görünümüne ve tavan yüksekliğine göre yapılan sınıflandırmalardan söz edilebileceğinden bahsetmektedir.⁵⁴

Bulutların gruplandırılmasıyla ilgili olarak, Rum 30/48. âyetin yorumunda Allah'ın burada bulutların çeşitlerinden bahsettiğini söyleyen Râzî, yoğun olan bulutlar ile parça parça olan bulutlar olmak üzere iki çeşit buluttan söz etmiş⁵⁵ ve meseleyi kader planında ve hikmet noktasında ele alarak sebep sonuç ilişkisine değinmemiştir.

2.2.2. Bulut ve Rüzgâr Arasındaki İlişki

Bilim insanları bulutların oluşmasında rüzgârın önemli bir rol üstlendiğini ifade etmişlerdir. Yağmurun yağması için bulutların aşılması görevini rüzgâr yerine getirmektedir.⁵⁶ Kur'an'da Hicr 15/21. âyette bu hususa işaret edilmiştir. Râzî de ilgili âyetin yorumunda rüzgârın aşılacağı olmasına dikkat çekerek rüzgârla bulut arasındaki ilişkiyi İbn Mes'ud'un “Allah bulutları aşılıp yüklendikleri suyu bırakmaları için rüzgârları gönderir” görüşüyle açıklamıştır.⁵⁷ A'râf 7/57. âyetin tefsirinde de rüzgâr ile bulut arasındaki

⁵¹ Yalçın vd., *Klimatoloji*, 1/104.

⁵² Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 19/21.

⁵³ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 19/21.

⁵⁴ Yalçın vd., *Klimatoloji*, 1/104-113.

⁵⁵ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 25/117.

⁵⁶ Bilgi için bk. A. Cemal Saydam, “Rüzgârların Ağır Bulutları Yüklenmesi”, *Toplum Bilimleri Dergisi* 8/16 (2014), 303-320.

⁵⁷ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 19/139.

ilişkiyi ele alan Râzî, Allah'ın, hikmeti gereğince, rüzgârların onları harekete geçirdiğini belirtmiştir.⁵⁸ Fâtır 35/9. âyetin yorumunda da aynı konuya değinen Râzî, rüzgârların hareketleriyle bazen bulutların oluştuğuna, bazen de oluşmadığına işaret ederek bu durumun her şeyi bir ölçüye göre yapan bir yaratıcının varlığını gösterdiğini,⁵⁹ onun da Allah olduğu gerçeğine yer vermektedir.

2.2.3. Bulut ve Yağmurun Karanlıkları

Bakara 2/19. âyette şöyle buyrulmaktadır: 'Yahut onlar, karanlıklar içinde gökten boşanan gök gürültülü, şimşekli bir yağmura tutulmuş kimseler gibidirler...' Râzî, âyette geçen *sayyib* kelimesinin hem yağmur hem de bulut anlamına geldiğini söyleyerek, ikisinden hangisinin kast edildiğini ve onun karanlıklarının ne demek olduğunu sormakta, cevabını da şöyle vermektedir: "Bulutun karanlıklarından maksat; onun karanlığının, aynen gecenin karanlığı gibi ve kat kat olmasıdır. Yağmurun karanlığı ise, onun yoğun ve tanelerinin birbiri ardınca olması; gecenin karanlığı ile beraber bulutu göstermemesidir."⁶⁰

Burada âyette anlatılan bulut çeşidine yer verilmemiş olmasından, o dönemde bu konuda yeterli bilgiye sahip olunmadığını anlamaktayız. Hâlbuki bugünkü bilimsel verilerde bu tür bulutların tavan yüksekliklerine göre yapılan gruplandırmada orta grup bulutlarından Nimbostratus diye isimlendirilen bulut türü olduğunu söyleyebiliriz. Bu bulutlar çoğunlukla, koyu gri renkte olan, devamlı yağan yağmur ve kar vasıtasıyla belirlenebilen bulutlardır. Güneşin görünmesine imkân vermeyecek şekilde kalındır.⁶¹

2.2.4. Yüklü Bulutlar

Râzî, Nebe' sûresinde Allah'ın yarattığı şeylerin ilginçliğine⁶² değinirken dokuzuncu olarak da yüklü bulutlara yer verir. Bu konuda yüklü bulutlar şeklinde tercüme edilen *mu'sirat* kelimesi üzerindeki tartışmalara değinerek şu görüşleri dile getirmiştir. "Bunlardan birinci görüşe göre, bu kelime bulutları süren rüzgâr anlamındadır. Diğer bir görüşe göre ise mu'sirat kelimesiyle sadece bulutlar kast edilmiştir." Kureys lehçesinde bu kelime bulutlar anlamının verildiğini belirten Râzî, burada kasırgalı bulutların kast edilmiş olabileceğini ya da rüzgârların sıkıştırarak yağmur yağdırmakla yüz yüze getirdikleri bulutlar demek olabileceğini⁶³ ifade etmiştir.

2.3. Rüzgârın Mahiyeti

Râzî, en basit şekliyle rüzgârı, hareket eden hava⁶⁴ olarak tanımlamaktadır. Modern bilimin yaptığı tanımlarda ise farklı ısı merkezlerinden hava akımlarının doğması,⁶⁵ sıcak

⁵⁸ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 14/115.

⁵⁹ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 26/7.

⁶⁰ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 2/72.

⁶¹ Yalçın vd., *Klimatoloji* 1/110.

⁶² Nebe' 78/6-14.

⁶³ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 31/9.

⁶⁴ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 14/113.

⁶⁵ Nurbaki, *Kur'an-ı Kerim'den Âyetler*, 4/86

hava ile soğuk havanın karşılaşması, birinin diğerine üstün gelmesiyle ortaya çıkan hareket olduğu ifade edilmektedir.⁶⁶

Kur'an'da rüzgâr/rüzgârlar anlamında birbirinden farklı formatta kelimeler kullanılmıştır. Bu bağlamda onların; müjdecî,⁶⁷ çok şiddetli esen,⁶⁸ kavurucu ve azap⁶⁹ rüzgârları gibi çeşitlerinden bahseden kelimelere yer verilmiştir.

A'raf 7/57. âyetin tefsirinde Râzî, rüzgârın hareketinin kendiliğinden değil, her şeyin yaratıcısı olan Allah'ın hareket ettirmesiyle olduğunu⁷⁰ söylemektedir. Rüzgârın mahiyetiyle ilgili olarak tabiatçı düşünüşe sahip felsefecilerin görüşlerini ve bunların yanlışlıklarını ifade eden Râzî, bu bilgilerin yanlışlığı ile ilgili açıklamalar getirmiştir. Farklı bir görüş olarak müneccimlerin "bu rüzgârları hareket ettiren, yıldızların kuvvetidir"⁷¹ şeklindeki görüşlerine yer veren Râzî, onların görüşlerine de uzak bir ihtimal diyerek karşı çıkmış ve itirazını "eğer rüzgârların oluşumunu sağlayan şey yıldızların etkisi ya da yıldızın yapısı olsaydı, dünyanın bütün hava kütesinin hareket etmesi gerekirdi" şeklinde gerekçelendirmiştir. Oysa işin böyle olmadığını gayet açık olduğunu ifade eden Râzî, bu durumda bu oluşumun, mutlaka bir yaratıcının iradesi ve kudreti ile olması gerektiğini, bu akli delil ile de rüzgârları hareket ettirenin Allah olduğunun net olarak anlaşıldığını ispat etmektedir.⁷²

2.3.1. Rüzgârın Çeşitleri

Klimatoloji biliminde rüzgârların kendilerini meydana getiren hava kütlelerinin özelliklerine göre şekil aldıkları ayrıca esiş yönlerine ve hızlarına göre de isimlendirildikleri ifade edilmektedir.⁷³

Elmalılı Hamdi Yazır, rüzgârların, düzenli ve düzensiz diye de gruplandırıldıklarından söz ederek İbn Ömer'den (ra) gelen bir rivayette rüzgârların sekiz çeşit olduğunu ifade edildiğini, bunlardan dördünün azap, dördünün de rahmet olduklarını, azab olanların Kâsîf,⁷⁴ Âsîf,⁷⁵ Sarsar,⁷⁶ Akîm,⁷⁷ rahmet olanların ise Nâşîrât,⁷⁸ Mübeşşîrât,⁷⁹ Mürselât,⁸⁰ Zâriyât⁸¹ olduklarını anlatmıştır.⁸²

⁶⁶ Hikmet Özdemir, *Müsbet İlimlerde Kur'an Mucizesi* (İstanbul: Gonca Yayınevi, 1983), 81.

⁶⁷ A'râf 7/57; el-Furkân 25/48; en-Neml 27/63; er-Rûm 30/46.

⁶⁸ İbrâhîm 14/18; el-Kehf 18/45; el-Enbiyâ 21/81.

⁶⁹ Âl-i İmrân 3/117; el-Ahzâb 33/9; el-Ahkâf 46/24; ez-Zâriyât 51/41; el-Mülk 67/17.

⁷⁰ Râzî, *Mefâtih*, 14/113.

⁷¹ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 14/113.

⁷² Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 14/114.

⁷³ Yalçın vd., *Klimatoloji* 1/157.

⁷⁴ 17/İsra 69. (Kasırga)

⁷⁵ İbrâhîm 14/18 (Fırtına); Yûnus 10/22 (Fırtına); el-Enbiyâ 21/81 (Kasırga); el-Mürselât 77/2 (Fırtına).

⁷⁶ el-Hâkka 69/6 (Kasırga); el-Kamer 54/19 (Kasırga); el-Fussilet 41/16 (Dondurucu rüzgâr).

⁷⁷ ez-Zariyat 51/41 (Kasıp kavuran rüzgâr).

⁷⁸ el-Mürselât 77/3.

⁷⁹ er-Rûm 30/46 (Müjdecî).

⁸⁰ el-Mürselât 77/1.

⁸¹ ez-Zariyat 51/1.

⁸² Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini, Kur'an Dili* (İstanbul: Eser Neşriyat ve Dağıtım, 1979), 3/2197.

Râzî, Bakara 2/164. âyetin tefsirinde âlimlerin rüzgârın dört çeşidinden bahsettiklerini, bunların da, kuzey, güney, saba, debur olduklarını, bunların aralarından eser rüzgârlara ise 'nekba' yani ara rüzgârları denildiğini ifade etmiştir.⁸³ Aynı şekilde Câsiye 45/5. âyetin açıklamasında da Râzî, yukarıdakilere ek olarak, rüzgârın sıcak-soğuk, faydalı-zararlı diye çeşitlerinin olduğundan⁸⁴ söz etmiştir.

2.3.2. Rüzgârın Hareketleri

Râzî, Neml 27/63. âyetin yorumunda rüzgârları harekete geçirerek, bulutları önce yayıp, sonra dilediği yere götürenin⁸⁵ Allah olduğunu söyledikten sonra tabiatçı anlayışa sahip felsefecilerin görüşlerine yer vermiştir. Onların rüzgârların dumandan oluştuğu ve bu dumanın karşılaştığı soğuk hava tabakaları neticesinde rüzgârların meydana geldiği yolundaki görüşlerini reddeden Râzî, bunu şu şekilde gerekçelendirmiştir.⁸⁶

"Diyelim ki durum onların söyledikleri gibidir. Fakat sebepleri yaratan Allah'tır. Çünkü o dumanların yükselmesinde etkili olan güneş ve hava tabakaları olmasaydı, bunlar olamazdı. Hâlbuki bir kimse birtakım sebepleri yaratır, o sebeplere de akla hayale gelmeyen enteresan faydalar ve üstün hikmetler sağlarsa, o kimse, o faydalı şeyleri de yapmış kabul edilir. Bu tür olayların, ihtiyaçlar zincirini sona erdirmek için zatı gereği var olan hikmet ve irade sahibi bir yaratıcının varlığını işaret ettiğini kabul etmek gerekir."⁸⁷

Râzî, Fâtır 35/9. âyetin yorumunda bu konudaki görüşünü rüzgârın hareketleri açısından dile getirmekte ve onlardaki farklılıkların da hür ve irade sahibi bir yapıcıya, bir yaratıcıya açık şekilde delil olduklarını ifade etmektedir.⁸⁸

2.3.3. Rüzgârın Faydaları

Allah anlamsız bir şey yaratmamıştır. Dolayısıyla rüzgârın yaratılmasının da bir takım hikmet ve faydalarının olması şaşılacak bir durum değildir. Râzî de Rûm 30/46. âyetin yorumunda rüzgârların faydalarından bahsederken, havanın temizlenmesi, bulutların sürüklenmesi, gemilerin hareket etmesi ve yağmurun oluşumuna hazırlık gibi örnekler vermiştir.⁸⁹

Meteorolojik olayları inceleyen araştırmacılar bunlara ek olarak rüzgârların çeşitli yönlerden esmesinin pek çok hikmetinden söz etmişlerdir. Rüzgârların bazen şiddetlenerek esmeleri ve havadaki iyonları sürüklemeleri, bu sayede havadaki elektriksel enerjilerin yağmura yansması, toprağa düşen su damlalarının elektrikle yüklü birer hayat yapıcı unsur haline gelmeleri ve rüzgârların bitki tohumlarını sürüklemesi, polenlerini aşılması bunlardan bazılarıdır.⁹⁰

Rüzgârların faydalarından biri olarak söz edilen rüzgârların aşılması olayı ile ilgili Kur'an'da Hicr 15/22. âyette 'Biz, aşıl原因an rüzgârlar gönderdik...' denilerek konuya işaret

⁸³ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 4/182.

⁸⁴ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 27/223.

⁸⁵ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 24/180.

⁸⁶ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 24/180.

⁸⁷ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 24/180.

⁸⁸ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 26/7.

⁸⁹ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 26/115.

⁹⁰ Nurbaki, *Kur'an-ı Kerim'den Âyetler*, 4/89-90.

edilmektedir. Râzî de ilgili âyetin yorumunda İbn Abbas'ın (ra), “Rüzgâr, ağaçları ve bulutları aşılacaktır” şeklindeki açıklamasına yer vermiştir. Bu konuda herhangi bir yorum yapmayan Râzî, rivayetleri aktarmakla yetinmiştir.

2.4. Şimşeg'in Mahiyeti ve Oluşumu

Modern bilim şimşeg'i, elektriksel boşalma olayı olarak tanımlamakta ve şimşeg'in bulutla yer arasında, bir buluttan bir başka buluta veya bir bulutun farklı iki bölgesi arasında çaktığını ifade etmektedir. Yapılan gözlemler, şimşek çakışı ile havanın kısa bir süre için on beş bin dereceye kadar ısındığını göstermiştir. Araştırmalar, şimşek çakışı sırasında havada bazı kimyevi reaksiyonların oluştuğunu, su buharının bu reaksiyona girmesiyle bazı azotlu bileşiklerin meydana geldiğini ve sonuçta, bunların toprağa geçmesiyle tabii bir gübre oluştuğu gerçeğini tespit etmiştir.⁹¹

Şimşek Kur'an'da “berk” kelimesi ile ifade edilmekte ve dört yerde geçmektedir. Bunlardan sadece birinde,⁹² ra'd-gök gürültüsü ve savâik-yıldırımlar kelimeleriyle birlikte ifade edilirken diğerlerinde yalnız olarak zikredilmiştir.

Râzî de, şimşeg'in oluşumu konusunda Ra'd 13/12. âyetin yorumunda şimşeg'in meydana gelmesini, Allah'ın kudretine işaret eden, ilginç bir delil olarak değerlendirmiştir. Bulutların bir takım sıvı ve nemli parçalar ile kuru ve yakıcı parçalardan meydana geldiğini söyleyen Râzî, suyun soğuk ve nemli; ateşin kuru ve yakıcı bir madde olduğunu, taban tabana zıt olan bu iki şeyden birinin diğerinden meydana gelmesinin aklın kabul edebileceği bir şey olmadığını ifade etmiştir. Bu zıt şeylerden birbirini meydana getirecek, hür ve irade sahibi bir yaratıcının olması gerektiğini söyleyen Râzî, konuyu yine tevhit çerçevesine oturtmuştur.⁹³

Râzî, Rûm 30/24. âyetin yorumunda şimşeg'in oluşması hakkındaki düşüncelerini “şimşek apaçık bir mucizedir” şeklinde özetleyerek bulutta, su ve havanın bulunduğunu o buluttan, dağları yakabilecek ateşin çıkmasının ise uzak bir ihtimal olduğunu ifade etmiş ve bunun bir yaratıcısının olması gerektiğini onun da Allah olduğunu vurgulamıştır.⁹⁴

Şimşeg'in, insanlara korku ve ürperti verdiğinde şüphe yoktur. Çünkü onun gökyüzünde oluşturduğu müthiş görüntü, insanların her zaman karşılaştıkları ve normal görüntülerden sayabilecekleri bir durum değildir. Diğer yandan, şimşeg'in yağmurun habercisi sayılması özellikle tarımla ve ziraatla uğraşan insanların ümitlenmelerini ve sevinmelerini netice veren bir durumdur. Râzî de konuya yaklaşık olarak bu çerçeveden yaklaşmakta ve Ra'd 13/13. âyetin yorumunda şu açıklamaları yapmaktadır:

“Şimşek çaktığında, yıldırım düşmesinden korkular ve yağmur yağması ümit edilir. Torbasında hurma ile kuru üzüm bulunan bir yolcu gibi, yağmurun yağmasından zarar görecektir olanlar, yağmurdan korkarlar; yağmurun yağmasından faydalanacak olanlar da

⁹¹ Tuna, *Etrafımızdaki Hava*, 45-52.

⁹² Bakara 2/19.

⁹³ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 19/20.

⁹⁴ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 25/100.

ümit içinde onu beklerler.”⁹⁵ Görüldüğü gibi Râzî, şimşegin korku ve ümit olması konusunda kendi gözlemlerinden hareketle sosyal ve bölgesel şartlardan yola çıkarak birtakım çıkarımlarda bulunmuştur.

2.5. Gök Gürlemesi

Gök gürlemesi Kur'an'da iki yerde *ra'd* kelimesiyle⁹⁶ ifade edilmiştir. Bunlardan Bakara 2/19. âyette şimşek ve yıldırım kelimeleriyle birlikte yer almıştır. Meteorolojik kaynaklar gök gürlemesini özellikle yağmurlu veya bulutlu havalarda karşılaştığımız önemli hava olaylarından biri olarak değerlendirmekte ve gök gürültüsünü şimşek kanalı boyunca görülen elektrik boşalması nedeniyle, ısınarak hızla genleşen ve iyonize olan gaz tarafından yayılan ses şeklinde tanımlanmaktadır.⁹⁷

Râzî, Ra'd 13/13. âyetinde yer alan, 'Gök gürültüsü hamd ile melekler de O'nun korkusu ile O'nu tesbih ederler...' ifadesinin yorumunda ra'dın bir meleğe verilen isim, gök gürültüsü ile işitilen sesin de o meleğin Allah'ı tesbih edişinin sesi olduğunu ifade etmiş ve İbn Abbas'ın şu rivayetine yer vermiştir. "Bir Yahudi, Hz. Peygamber'e gelerek ra'dın ne olduğunu sormuştu. Hz. Peygamber; "Ra'd, elinde ateşten bir mızrak bulunan ve onlarla bulutları Allah'ın dilediği yere sürükleyen, bulutlar üzerinde görevli bir melektir" dedi. Bunun üzerine onlar; "O halde duyduğumuz o ses nedir?" dediklerinde, Hz. Peygamber; "O da onun bulutları sürüklemesidir" buyurdu.⁹⁸ Râzî, bu hadisi naklettikten sonra Hasan el-Basri'nin, "O, Allah'ın yarattığı bir varlıktır, ama bir melek değildir" şeklindeki rivayetini değerlendirmeye almıştır. Ancak hadisin ifadesi çerçevesinde ra'dın bulutlar üzerinde görevli olan bir melek, gök gürültüsünün de onun Allah'ı tesbih etmesi olduğunu söyleyerek bu durumu yine İbn Abbas'tan yapılan diğer bir rivayetle desteklemiştir. İbn Abbas'ın bu rivayette, "bir gök gürültüsü duyduğumda, 'Ey Ra'd, senin tesbih ettiğin Allah'ı ben de tesbih ederim.' dediğini ifade etmiştir. Konuyla ilgili bir başka hadise yer veren Râzî, Hz. Peygamber'in şöyle buyurduğunu aktarmıştır: "Allah ağır bulutları yarattı. Onlar, en güzel bir şekilde konuşur, en güzel bir biçimde gülerler. Onların konuşması gök gürültüsü; gülmesi de şimşektir."⁹⁹

Yukarıdaki bilgileri değerlendiren Râzî bu açıklamaların da uzak bir ihtimal olarak görülemeyeceğini, çünkü ehl-i sünnet inancına göre, hayat için, mutlaka bir vücudun şart olmadığını ifade etmiştir.¹⁰⁰ Değerlendirmesinde Allah'ın, bulutun parçalarından hayatı, ilmi, kudreti ve konuşmayı yaratmasının mümkün olduğunu, bu durumda du-

⁹⁵ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 19/20.

⁹⁶ el-Bakara 2/19; er-Ra'd 13/13.

⁹⁷ Meteoroloji Genel Müdürlüğü, "Meteoroloji Sözlüğü", erişim: 15 Mayıs 2018, <https://mgm.gov.tr/genel/meteorolojisoszlugu>

⁹⁸ Ebu İsa Muhammed b. İsa b. Sevre et-Tirmizî, *Sünenü't-Tirmizî*, "Tefsir", 14/3320, trc. Osman Zeki Mollamehmetoğlu (İstanbul: Yunus Emre Yayınevi, ts). 5/233.

⁹⁹ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 19/21.

¹⁰⁰ Geniş bilgi için bk. Fahreddin Olguner, *Üç Türk İslam Mütefekkiri İbn Sina-Fahreddin Razi-Nasreddin Tusi* (İstanbul: Ötüken Yayınları,2001), 19-126.

yulan sesin bulutun bir işi sayılabileceğini söyleyen Râzî, konuyu bir örnekle şöyle açıklamaya çalışmıştır. “Semendel’in¹⁰¹ ateşten; kurbağanın soğuk sudan; büyük kurtçukların, uzun zaman beklemiş kardan meydana geldiklerine şahit olmaktadır. Üstelik Hz. Davud (as) zamanında dağların; Hz. Muhammed zamanında da çakıl taşlarının Allah’ı tesbih etmeleri akıl dışı görülmediğine göre, bulutların tesbihi nasıl akıl dışı görülebilir?”¹⁰²

Râzî, Ra’ d’in tesbih etmesinin anlamının, onu duyan insanların Allah’ı tesbih etmeleri olduğunu, bu nedenle insanların bu tesbihinin gök gürültüsüne nispet edildiğini ifade ettikten sonra işari tefsire girerek sufilere görüşlerine yer vermiştir.¹⁰³ “Sûfilere göre ra’ d, meleklerin seslerini; berk ise, kalplerinin ve gönüllerinin sıcak nefeslerini ifade eder. Yağmur da onların gözyaşlarıdır.”¹⁰⁴

Yukarıdaki bilgilerin ışığında Râzî’nin gök gürültüsü konusunda net bir fikre sahip olamadığı, ancak onun her yaratılmış varlığın kendine has şekilde yaratıcısını tesbih ettiği düşüncesinden hareketle bir sonuca ulaştığından bahsedilebilir. Diğer taraftan “Semender’in ateşten; kurbağanın soğuk sudan; büyük kurtçukların, uzun zaman beklemiş kardan meydana geldiklerini görmekteyiz” derken onların belli sebepler neticesinde meydana geldiklerini kabul etmiş görünmektedir.

2.6. Yıldırım Hakkında

Kur’an’da yıldırım kelimesi için tekil anlamda beş yerde *saika* kelimesi,¹⁰⁵ iki yerde de çoğul anlamda *savâik* kelimesi¹⁰⁶ kullanılmıştır. Bakara 2/19. âyette şimşek ve gök gürlemesi kelimeleriyle birlikte zikredilmiştir.

Modern bilim yıldırımı, bulutla yeryüzü arasında olan elektrik boşalımı için kullanılan bir terim olarak tanımlamakta, yıldırımın şimşekten en büyük farkının da yeryüzünde gerçekleştiği alanda hasara neden olması olduğunu ifade etmektedir. Yapılan araştırmalar bir yıldırımı meydana getiren elektriği toplamının mümkün olması durumunda bir milyon ampulü yakabileceğini göstermiştir. Araştırmacılar yıldırım akımının üç türlü olduğunu, bunların da buluttan buluta, buluttan yeryüzüne, yeryüzünden buluta şeklinde gerçekleştiğini tespit etmişler ve son yıldırım türünün daha çok yüksek binalarda meydana geldiğini sözlerine eklemişlerdir.¹⁰⁷

Râzî, yıldırımla ilgili olarak Ra’ d 13/13. âyetin yorumunda yıldırım olayının çok enteresan olduğunu ifade ettikten sonra onun bazen buluttan çıktığını, bazen de buluttan indiğini, buluttan indiğinde daha çok denize düştüğünü ve denizin derinliklerindeki balıkları yaktığını anlatmıştır. Bunun Allah’ın kudretine delil olmasının açıklaması bağlamında ise

¹⁰¹ Bu kelimenin doğrusu ‘Semender’dir. Bu, küçük bir kurtçuk olup ateşi söndüren bir sıvı salgılar. Bu sebepten ateşte yanmadığı söylenir. Bk. el-Yesûî, Luvîs Ma’lûf. “smn” el-*Müncid fi’l-Luga*. 19. Baskı (Beirut: el-Matbaatü’l-Katolikiyye, 1956), 352.

¹⁰² Râzî, *Mefâtihu’l-gayb*, 19/22.

¹⁰³ Râzî, *Mefâtihu’l-gayb*, 19/21.

¹⁰⁴ Râzî, *Mefâtihu’l-gayb*, 19/22.

¹⁰⁵ el-Bakara 2/55; en-Nisâ 4/133; ez-Zâriyât 51/44; el-Fussilet 41/13-17. (el-Fussilet 41/13. âyette iki kez)

¹⁰⁶ el-Bakara 2/19; er-Ra’ d 13/13.

¹⁰⁷ “Yıldırım Nedir, Nasıl Oluşur?”, nkfu, erişim: 15 Mayıs 2018, <http://www.nkfu.com/yildirim-nedir-nasil-olusur>

Râzî, ateşin sıcak ve kuru olduğunu, onun yapısının bulutun yapısına ters olduğunu, bu nedenle bulutun yapısının sıcaklık ve kuruluk bakımından, ateşin yapısından daha zayıf olması gerektiğini ancak durumun hiç de böyle olmadığını ifade etmiştir. O, yıldırımın ateşinin, bu dünyanın ateşinden daha güçlü olduğunu dolayısıyla onun, bu özelliğinin, mutlaka bir yaratıcı tarafından ona verilmesi ile gerçekleşmiş olması gerektiğini vurgulamıştır.¹⁰⁸ Râzî burada da bulut ile bulutta meydana gelen yıldırım arasındaki karakter farklılıklarını dile getirerek konuyu tevhit delilleri açısından ele alarak değerlendirmiştir.

Sonuç

Kur'an insanlar için en önemli ilahi rehber ve hidayet kaynağıdır. 21. yüzyılda pozitif bilimlerin ve buna bağlı olarak teknolojinin baş döndürücü bir hızla gelişmesi ve değişmesi onun hidayet kaynağı oluşu gerçeğini değiştirmez. Onun anlaşılmasında imanî ve ahlâkî ilkelere yanında ilmî tefsir alanına giren kevnî âyetler de önemlidir. Bu bağlamda makalemizde ilmi tefsire eserinde çokça yer veren müfessirlerden Fahreddin er-Râzî'nin *Mefâtihu'l-gayb* adlı eserinde meteorolojik olaylarla ilgili âyetlere getirdiği yorumları ele almaya çalıştık. Aynı zamanda günümüzde ortaya konan ve çeşitli yönlerden eleştiriye tabi tutulan ilmî tefsir yorumlarıyla karşılaştırmaya, bilimsel sonuçlardaki farklılıklara değinmeye gayret ettik. Çalışmamız sırasında Râzî'nin ilmî tefsir anlayışında daha çok tevhit, nübüvvet ve âhiret temalarının temel noktayı oluşturduğunu, sebep-sonuç ilişkisi yerine mutlak yaratıcı ve yönetici inancının hâkim olduğunu, bilimsel veriler bağlamındaki bilgilere bu açıdan yaklaşığını tespit ettik. Ancak yeri geldikçe kendi zamanındaki bilimsel verilerin bolca değerlendirmeye alındığını, çok nadir olarak da bunların kabul edildiğini tespit ettik. Râzî'nin zaman zaman günümüz bilimsel verileriyle ters düştüğünü de tespit ettik. Bu açıdan bakıldığında Râzî'nin günümüz ilim tefsiri anlayışıyla örtüştüğünü söylemek zor görünmektedir.

Âyetlerin yorumlanmasında çoğu zaman zahiri manayı tercih eden Râzî'nin kimi konularda zorlama yorumlara gittiğini de söyleyebiliriz. Yağmurun gökten mi buluttan mı indiği konusundaki yorumlar buna güzel bir örnek oluşturabilir. Bazı konularda da rivayetleri aktarmakla yetinen yazar, kendi görüşünü ifade etmekten kaçınmıştır.

Bu tür çalışmalarda genellikle Kur'an âyetlerinin bilimsel verilere onaylatılması gibi bir yanlışlığa düşüldüğüne şahit olunmaktadır. Râzî'nin metodunda böyle bir yanlışlığa düşülmediğini ifade edebiliriz. O, evrendeki harikalığın, değişim ve dinamizmin ancak iradesinde ve fiillerinde özgür bir varlık tarafından yaratılabileceğini, âlemdaki harika işleyişin ve var oluşun bu özgür ve kuşatılmaz varlığın mevcudiyetine, bir ve tek oluşuna işaret ettiğini ısrarla dile getirmektedir. Bu araştırmamızda Râzî'nin, dönemindeki pozitif bilimin verileri ile Kur'an âyetlerinin uyumunu sorgulamak gibi bir çabanın içinde olmadığını müşahade ettik. Ancak onun eserinde genişçe yer verdiği pozitif bilimin verilerinden, doğayı ve evreni tanımanın, Kur'an'ı anlamada önemli bir yer işgal ettiği düşüncesinde olduğunu anlamaktayız. Çünkü evreni var eden ve düzene koyan, insana aklı ve bilgiyi veren, Kur'an âyetlerini indiren aynı varlıktır. Dolayısıyla Râzî'nin tespitlerinden hareketle bu âlemin bir bütün olarak ve doğru şekilde algılanabilmesi için Kur'an-evren bütünlüğüne ihtiyaç olduğunu söyleyebiliriz.

¹⁰⁸ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 19/22.

O dönemde meteoroloji alanında elde edilen bilimsel verilerin çıplak gözle veya çok basit aletlerle elde edildiğini dikkate aldığımızda günümüzde çok gelişmiş üstün teknoloji ürünlerinin kullanılmasıyla elde edilen verilerin değeri elbette ki tartışılmaz. Buna göre ilgili âyetlerin yeniden yorumlanması ve Kur'an'ın hidayet rehberi oluşuna yeni açılımlar getirilmesi ihtiyacı bir sorun olarak varlığını devam ettirmektedir.

Kaynakça

- Abdulbâki, M. Fuâd. *el-Mu'cemül-müfehres li elfazi'l-Kur'âni'l-Kerîm*. İstanbul: El-Mektebetü'l-İslâmi, 1982.
- Bolay, Süleyman Hayri. "Determinizm". *Felsefi Doktrinler Sözlüğü*. 61-64. İstanbul: Ötüken Yayınları, 1981.
- Çanga, Mahmut. *Kur'an-ı Kerim Lugatı*. İstanbul: Timaş Yayınları, 1991.
- Yesûî, Luwîs Ma'lûf. *el-Müncid fi'l-luğa*. 19. Baskı. Beyrut: el-Matbaatü'l-Katolikiyye, 1956.
- Ertaş, Sıtkı Kağan. *Meteoroloji Ders Kitabı*. Ankara: DHMİ Genel Müdürlüğü, Seyrüsefer Dairesi Başkanlığı, Hava Trafik Müdürlüğü, 2018.
- Güler, Cüneyt. "Su Döngüsü". *Bilim ve Ütopya Dergisi* 205 (Temmuz 2011), 75-76.
- Karaman, Hayreddin vd.. *Kur'an Yolu Meal ve Tefsir*. Ankara: Türkiye Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2017.
- Meteoroloji Genel Müdürlüğü. "Meteoroloji Sözlüğü". Erişim: 15 Mayıs 2018 <https://mgm.gov.tr/genel/meteorolojisozlugu>.
- Muslu, Yılmaz. *Yaşayan Gezege*. İstanbul: Yeni Asya Yayınları, 1979.
- "Yıldırım Nedir, Nasıl Oluşur". Erişim: 15 Mayıs 2018. <http://www.nkfu.com/yildirim-nedir-nasil-olusur>.
- Nurbaki, Haluk. *Kur'an-ı Kerîm'den Âyetler ve İlmî Gerçekler*. 4 Cilt. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1984.
- Olguner, Fahreddin. *Üç Türk İslam Mütefekkeri İbn Sina-Fahreddin er-Râzî-Nasreddin Tusi*. İstanbul: Ötüken Yayınları, 2001.
- Özdemir, Hikmet. *Müsbet İlimlerde Kur'an Mucizesi*. İstanbul: Gonca Yayınevi, 1983.
- Râzî, Fahreddin. *Mefâtihü'l-gayb*. thk. İbrahim Şemsüddin - Ahmet Şemsüddin. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2013.
- Râzî, Fahreddin. *Tefsir-i Kebir Büyük Kur'an Tefsiri*. çev. L. Cebeci vd., İstanbul: Huzur Yayınevi, 2013.
- Saydam, A. Cemal. "Rüzgârların Ağır Bulutları Yüklenmesi". *Toplum Bilimleri Dergisi* 8/16 (Temmuz 2014), 303-320.
- Tirmizî, Ebu İsa Muhammed b. İsa b. Sevre. *Sünenü't-Tirmizi*. çev. Osman Zeki Mollamehmetoğlu. İstanbul: Yunus Emre Yayınevi, ts.
- Tuna, Taşkın. *Etrafımızdaki Hava*. İstanbul: Yeni Asya Yayınları, 1981.
- Uslu, Selman. "Meteoroloji İlminin Doğuşu ve Tarihsel Gelişimi". *İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi* 19/2 (1968), 123-126.
- Yalçın, Gültekin vd.. *Klimatoloji*. 2 Cilt. Ankara: Çevre ve Orman Bakanlığı DMİ Genel Müdürlüğü Yayınları, 2005.
- Yazır, Elmalılı Hamdi. *Hak Dini, Kur'an Dili*. 9 Cilt. İstanbul: Eser Neşriyat ve Dağıtım, 1979.